

MÉSZÁROS MÁRTON

Darnói gombázók

Túlzás nélkül állítható, hogy Oravecz Imre két regénye, az *Ondrok gödre*¹ és a *Kaliforniai fűrj*² az utóbbi évek talán legnagyobb könyvszenzációja. A sikert nem csak rengeteg lelkes kritika bizonyítja, de az is, hogy Oravecz egy harmadik, a hazatelepülést elbeszélő regény megírásán dolgozik. A regények recepciójából arra következtethetünk, az *Ondrok gödre* és a *Kaliforniai fűrj* nem csupán az Oravecz-életmű vagy a *Halászóember*³ egyes szövegeinek belső viszonyait rendezheti újra, de első ránézésére radikálisan szakítani látszik a „posztmodern” (próza) hagyománnyal is – amely fogalom keretei közé Oravecz életműve egyébként is meglehetősen nehézkesen fért csak bele. A következő elemzés ennek ellenére sem kíván állást foglalni sem a referencialitással, sem a posztmodernnel kapcsolatos egyre kevésbé inspiráló, viszont egyre tautologikusabb polémiákban, ahogy a „parasztregények” újrafelfedezését vagy föltalálását ünneplőkről és kárhóztatókról sem kíván szót ejteni.

Az elemzés az *Ondrok gödre* 20.⁴ kissé furcsa, rejtélyes fejezetét vizsgálja, amely az egyik főszereplő, István „beavatási szertartásának”, első darnói gombázásának⁵ történetét meséli el. A történet tulajdonképpen az apával való ambivalens viszony modelljeként is értelmezhető, aki mindössze egyetlen, igaz, kompozíciós szempontból kitüntetett mondatban tűnik fel a fejezetben. Bár az *Ondrok gödre* egésze István felől nézve elvileg akár valamiféle nevelődésregényként vagy – hogy egy kevésbé szerencsés terminust említsünk – „aparegényként” is olvasható volna, a minduntalan fölbukkanó néprajzi, kultúranropológiai, gyakran geográfiai részletességű leírások inkább megnehezítik, mintsem segítenek egy effajta olvasat következetes véghezvitelét.

A vizsgálandó fejezet nem csupán István és nagyanyja gombázásának folyamatát mutatja be rendkívül aprólékosan, de közvetve a gombázás közösségen belüli szerepéről, fontosságáról, a hozzá kapcsolódó szokásokról, szabályokról, társadalmi gyakorlatokról is hírt ad. A gombázás több szempontból is kívül esik a paraszti társadalom hagyományosan (és a regényben is hangsúlyozottan) eredménycentrikus termelő tevékenységein: a gomba – amint a szöveg fogalmaz – bár különleges, ízletes és tápláló, az erdő „ajándéka”, vagyis nem a szokásos, ellenőrizhető termelési, termesztési folyamatokon keresztül juthatnak

¹ Oravecz Imre: *Ondrok gödre*. Pécs. Jelenkor. 2007.

² Oravecz Imre: *Kaliforniai fűrj*. Pécs. Jelenkor. 2012.

³ Oravecz Imre: *Halászóember*. Pécs. Jelenkor. 1998.

⁴ Oravecz: *Ondrok gödre* i.m. 101–114.

⁵ A „gombázás” kifejezés helyett a mai magyar köznyelvben inkább a „gombászás” az elterjedtebb, mivel azonban az Oravecz-szöveg következetesen „gombázásról” beszél, az elemzésben is megtartjuk ezt a formulát.

hozzá, hanem egy irányíthatatlan, kiszámíthatatlan⁶ cselekvéssor, a gombázás révén. A gombagyűjtés helyszínei maguk is kívül esnek a falun, illetve a falu által művelt területeken, ami István szemében még külön is valamiféle babonás, animisztikus karaktert kölcsönöz neki,⁷ István ugyanis a falusiakhoz hasonlóan fél az erdőben, ahol a szóbeszéd szerint félig emberi, félig állati lények élnek. És végül: a gomba megszerzésének folyamata fontosabbnak tűnik, mint a tevékenység eredménye: „István nagyon szerette a gombát, mindenféle gombát, de még a gombánál is jobban magát a gombázást.”⁸ A gombázás így valamilyen képp a kultúra és természet, norma és normaszegés, sőt, ráció és ösztön horizontjában áll, az oppozíciók viszonyjellegét, ugyanakkor egymásrautaltságát hangsúlyozva. Jól példázza ezt az az ambivalenciát a gombabolondként megnevezett nagypapa, idősebb János gombához való irracionális vonzódása, aki a gombát a kedvenc húsételénél⁹ is jobban szereti (vagyis a gombát, pontosabban a gombapaprikást más szabályok alapján ítéli meg, mint a többi ételt.) A gombázás iránti vágyat a szöveg következetesen „szenvédélyként” aposztrofálja, a gombázással kapcsolatos szóhasználat: a keresés *izgalma*, a megtalálás *öröme*, a kiemelés *gyönyöre* pedig – a fentiekől nem függetlenül – mintha valamifajta erotikus együttlét stádiumaiként, fokozataiként tárná elénk a folyamatot. Az egyes szereplők gombázáshoz fűződő viszonya a közösség tagjai számára is ismert, ebből adódóan számon tartandó tulajdonság; a szöveg részletes listáját adja annak, hogy az egyes családtagok milyen mértékben kedvelik: az anya csak lánykorában hódolt neki, idősebb János „gombabolond”, „a legnagyobb gombázónak azonban Közsüs nagyanya számított”. (Ez utóbbi értékelés pedig már nyilvánvalóan nem csupán a narrátor, de a közösség ítélete is.)

A gombázást mint afféle kétségkívül hasznos, ám valamiképpen mégis „normasértó” tevékenységet a falu igyekszik kordában tartani, szabályok közé szorítani, pontosan rögzített szabályok révén domesztikálni: az anya például bár „lánykorában” gombázott, új társadalmi helyzetével ez már összeegyeztethetetlen, idősebb Jánost pedig csak kora menti

⁶ Vajkai szerint széles körben elterjedt nézet, hogy a sikeres gombászás nem elsősorban tudás, hanem szerencse kérdése: „Ahhoz, hogy megtalálja az ember az erdőben a gombát, külön szerencse kell. Eső után szoktak gombászni, némileg ismerik is a jó gombahelyeket.” Vajkai Aurél: A gyűjtögető gazdálkodás Cserszegtomajon. *Néprajzi Értesítő*. 1941. 236.

⁷ Mintha a gombászásnak ezt a disszonanciáját dokumentálná Mátyus István rendkívül szórakoztató *Ó és Új diaeteticája* is 1787-ből: „Mind öszveséggel el-nézelvén Haller Úr a’ gombákat, úgy itél az ő természetekről, hogy azokat a’ Természetnek Bölts Gazdája tsak a’ férgeknek, nyüveknek, tsigáknak, és egyéb e féle tsúszó-mászó állatknak eledelére rendelte. A’ nemesebb élőállatoknak pedig, ‘s kivált az embereknek, eledelt-is sokkal nemesebb, tisztább, jobb ízű ‘s tartósabb materiákhól készített; és hogy felettébb útálatos irigy telhetetlenség légyen, mikor mind ezeknek ki-merithetetlen bővsége közt-is, az ember illy alá-való kívánságra vetemedik, és mindent egyedül igyekezik felfalni. Bizony, ha tsak azt meg-gondolná, melly undok helyeken és mi-féle nedvességből nővnek a’ gombák, születeések után néhány napok múlva, melly útálatos takonnyá, fekete senyvedt matériává válnak, irtózás és tsemer nélkül tsak reájok néznie-is alig lehetne: és nem lehetne nem szégyellenie az e’féle oktalan nyalánkságot.” Mátyus István: *Ó és Új diaetetica az az: az életnek és egészségnek fenn-tartására és gyámogatására, Istentől adattatott nevezetesebb természeti eszközöknek való elszámllása*. 2. köt. Pozsony. Landerer. 1787. 473. Az effajta szélsőséges gombaundor a korban is inkább csak német területeken volt jellemző.

⁸ Oravecz: *Ondrok gödre* i.m. 101.

⁹ *Uo.* 101.

föl a „rangen aluli” gombázás tilalma alól. Mivel a gombázás a falusiak szemében a gazdálkodásnál alacsonyabb rangú tevékenység, csak olyanok művelhetik, akik maguk nem gazdálkodnak: gyerekek, öregek, szegények, cigányok.¹⁰ A tiltás azonban nem a gombára mint termékre vagy terményre, csupán a gombázásra mint tevékenységre vonatkozik, a módos családok, amelyek tagjai társadalmi helyzetüknél fogva nem gombázhatnak, a cselédet küldik ki, vagy pedig vásárolnak. A vásárlás itt láthatóan természetes és kulturális javak cseréje, a természet, az „erdő ajándékai” cserélnek gazdát a csak a faluban, gazdálkodás révén megtermelhető javakkal: a szegényekkel való csere során „terménnyel és tojással”, a cigányokkal való cserében „kenyérrel és zsírral”¹¹.

A közösség nem csupán a tevékenységben részt vevők körét, a nekik járó cseretermékeket, azok árfolyamát határozza meg bürokratikus pontossággal, de a gombázás akceptálható időpontjait is: „esős időben, amikor nem lehet a földben dolgozni”¹². Hogy a gombázókat valamiféle irracionális, már-már animális vágy hajtja, (a szöveg szerint „kísértés, amelynek nem tudnak ellenállni”¹³), jól mutatja, hogy sokan a gazdasági, gazdaságossági szempontokat mellőzve, szárazság idején is kimennek, még akár annak ellenére is, hogy tudják, nem érdemes (vagyis, hogy a befektetett energia nem fog megtérülni). A gombázás így mintha egy a falusiak – és főleg János – számára fontos dichotómiát látszana fölbontani; ambivalens megítélését egy ki nem mondott, ám a fejezet zárlatában igen hangsúlyossá váló kérdés is meghatározza: munkának vagy szórakozásnak tekintés-e a gombázást? Nyilvánvaló, hogy a „munka” fogalma elsődlegesen a faluhoz kapcsolódik, a faluba érkező gomba feldolgozása, azaz a termény termékké alakítása például kétségkívül munka: „a munkafolyamat első állomásaként (...) kint száradt a napon”¹⁴. A narrátor ugyanakkor (a gombázók nézőpontját is képviselve) az erdei begyűjtést is munkaként, igaz, afféle – a gazdálkodók szemében sejtetően gyanúsán kellemes – munkaként aposztrofálja: „az orrához vitt egyet, megszagolta, beszívta átható, kellemes illatát, a legszebb példányokat pedig felmutatta, hogy a nagyanyja is jól lássa, aki közben maga is bekapcsolódott a begyűjtés *hálás munkájába*.”¹⁵

A gombázás mindenestre szaktudást (techné) igényel, amely tudás fortélyai bizonyos fokig elsajátíthatók: a képzést hozzáértő személy, mester irányítja: mint megtudjuk, Istvánt először nagyapja, idősebb János „avatja be a gombázás rejtelseibe”¹⁶, ő azonban csupán az alapismereteket adja át (melyiket hogy hívják, melyik ehető, melyik bolond, melyiket hol kell keresni, hogyan kell kivenni a földből stb). A fejezet tulajdonképpeni szüzséje

¹⁰ Ha nem is az Oraveczéhez hasonló részletességgel, de a gombázás több néprajzi leírása is megemlíti ezt a társadalmi tagozódást: „Gazdagabbak ritkábban mennek, leginkább a szegény árendások, akiknek nincs munkájuk odahaza. A szegényebb családok eladják a gyűjtött gombát, mások saját használatukra szedik.” Vajkai: *A gyűjtőgető gazdálkodás...* i.m. 236. „Túlnyomóan férfiak, sok nő, gyerekek, cigányok járnak gombázni.” Bödei János: Adatok Zalabaksa gyűjtőgető gazdálkodásához. *Néprajzi Értesítő*. 1943. 70.

¹¹ Oravecz: *Ondrok gödre* i.m. 102.

¹² *Uo.* 102.

¹³ *Uo.* 102.

¹⁴ *Uo.* 103.

¹⁵ *Uo.* 106.

¹⁶ *Uo.* 101.

az erről a szintről való továbblépés története; a valódi mester Közsüs nagyanya, akinek „gombázó tudományában” (sophia vagy ars) a tanult és tanulható mesterségbeli tudás mellett egy nem tanulható, művészi, sőt titkos elem is megjelenik: „Ismerte az erdőt, mint a tenyerét, és tudta, hogy mely pontján őrzi meg a talaj a nedvességet”, „más is kifigyelhetette ezeket a helyeket, mégis ő volt az egyetlen, aki *mindig* hozott gombát. Rejtély volt, hogy hogyan csinálja”. A techné jellegű ismeret és tudás tehát önmagában nem elég, az asszony olyasmire is képes, amire a többiek nem.

A szöveg mintegy a rejtély magyarázataképpen a nagyanya transzcendenssel való ambivalens viszonyát kezdi el taglalni: egyrészt nem jár templomba, és gyakran káromkodik is, másrészt viszont gombázás során az erdőben jelenései támadnak, gyakran találkozik Szűz Máriával, aki megkéri, hogy vigye őt a hátán. Sőt – véli a narrátor – az sem zárható ki teljesen, hogy Isten, a „Legfőbb Gombakertész” külön neki növeszti a gombákat. Az Isten mint Gombakertész képében explicitté válik profán és szent, kultúra és természet sajátos chiasztikus viszonya: a faluban az ember gazdálkodik, a természetben az Isten. Innen olvasva a gomba, amelyet a szöveg az „erdő ajándékaként” aposztrófált, végső soron Isten ajándéka, így a gombázás – Isten adományának begyűjtése és elfogyasztása – egyfajta communioként, vagyis áldozatként tűnhet fel, amelynek során a hívek Isten adományának elfogadása, konkrétan pedig elfogyasztása révén részesülnek az isteni közösségben. A gombázásnak ráadásul mindvégig megmarad egyfajta diszkurzív jellege: a szöveg egyes retorikai fordulataival legalábbis úgy értelmezhető, mintha maga a gomba is aktív részese, nem pedig passzív elszenvetője volna a gombázásnak: a gomba „bevándorol a gyomrokba”¹⁷, „már jókora utat megtettek, amikor végre István is összeakadt egy gombával”¹⁸, más helyütt: „Már bent jártak az erdőben, mikor *megmutatta magát* az első cepéje”¹⁹ stb.

A nagyanya transzcendenssel való viszonyáról a *Halászóemberben* is történik említés: a *Siroki nagyanya*²⁰ című szöveg nem csak a Szűz Máriával való kapcsolatot valamint a különleges, rejtélyes gombázótudományt jegyzi föl, de a nagyanya látnoki képességeit is. A *Halászóember* is külön kitér arra, hogy a nagyanya nem jár templomba, ezt azonban az *Ondrok gödréhez* képest komplexebben, egy összetettebb problematika részeként tárja az olvasó elé: „Nem érintkezett senkivel / még a templombajárással is felhagyott / és olykor káromkodott is / pedig mélyen vallásos volt, / ellenben az erdő nélkül nem tudott meglenni / rendszeresen gombázott és fát szedett.”

A templom és az erdő együttes említése, különösen a hangsúlyos ellentét révén, hasonló, ha nem éppen azonos funkcióval ruházza föl a két helyszínt, vagyis a nagyanya (és így István) számára az erdő is valamiféle szakrális toposzként (itt a hely értelmében), a templom alternatívájaként jelenik meg. (Mint ismert, Paul de Man revelatív Baudelaire-elemzése²¹ templom és erdő ilyen összekapcsolásában ember és természet viszonyának kettősségét, a síri monumentalitás és paranoid félelem kettősségét olvassa. Aligha meglepő

¹⁷ Uo. 103.

¹⁸ Uo. 104.

¹⁹ Uo. 110.

²⁰ Oravecz: Siroki nagyanya. In: *Uő: Halászóember* i.m. 200–202.

²¹ Paul de Man: Antropomorfizmus és trópus a lírában. In: *Uő: Olvasás és történelem*. Bp. Osiris. 369–394.

ezután, hogy abban a szorongató jelenetben, amelyben István eltéved, éppen nem a *Correspondances*²² barátként figyelő fáí, hanem az *Obsession*²³ fenyegető orgonái idéződnek meg: „Ameddig ellátott, körös-körül mindenfelé fák álltak, a távolabbiak sűrűn egymás mellett, mint az orgonasípok”²⁴.)

A Közsüs nagyanyával való közös, darnói gombázás így már egyértelműen valamiféle beavatási szertartásként²⁵ tűnik föl az olvasó és – tegyük hozzá – István számára is. Istvánnak erőfeszítéseket kell tennie, hogy részt vehessen a gombázásában, a nagyanya eleinte rendre elutasítja, részint, mert egyedül szereti járni az erdőt²⁶, részint mert úgy véli, Istvánnak nőnie, erősödnie kell: a gombázás így végső soron a férfikorral, a férfiasággal, a felnőttéssel is összekapcsolódik. A szöveg – az események jelentőségét hangsúlyozva – igen aprólékosan számol be István várakozásáról, a nagyanya körülményeskedése pedig csak erősíti ezt a hatást: már két nappal a tervezett út előtt üzen, hogy „Legyen ideje felkészülni. Lélekben meg amúgy is”²⁷. A gombázás mint szakrális beavatási szertartás tehát fizikai felkészülést és lelki felkészültséget egyaránt igényel. István a gombázás reggelének akár rituális tisztálkodásként²⁸ is olvasható jelenetében felnőttként kezd viselkedni, felnőtt szokásokat vesz föl: „A szájából mosakodott a lavór felett, ahogy némely felnőttől látta. Otthon ezt nem engedték volna meg neki, de a nagyanyja nem bánta”²⁹.

Míg a fejezet bevezető részeiben elsősorban a leíró vagy pre-diegetikus elemek domináltak, magának a gombázásnak az elbeszélésében a diegetikus és nem diegetikus részek fokozatosan gyorsuló, majd újra lelassuló váltakozását figyelhetjük meg. A fokalizáció hangsúlyosan belsővé válik, a szöveg szinte minden István által látott dolgot rögzít, megismerhetjük valamennyi a nagyanyával folytatott egyenlőtlen versennyel kapcsolatos érzelmi reakcióját; az elbeszélés ideje pedig – már-már úgy tűnik – teljesen egybeesik az elbeszélő idővel. Ez a hiperrészletesség pedig a lassú előkészületek után csak még tovább fokozhatja az olvasó azon elvárásait, hogy valami jelentős, önmagán messze túlmutató esemény sor tanúja, olyannyira, hogy az első olvasatban a gombaszedés maga csupán afféle

²² Templom a természet: élő oszlopai / időnkint szavakat mormolnak összesűgva (*Kapcsolatok*, Szabó Lőrinc fordítása)

²³ Erdő! félelmetes vagy, mint nagy régi dómnak / zúgása, orgonák! (*Varázs*, Babits Mihály fordítása)

²⁴ Oravecz: *Ondrok gödre* i.m. 111.

²⁵ Foucault terminológiájában mindezt a „válság heterotópiájaként” azonosíthatjuk: „privilegizált, szent vagy tiltott helyek, azok számára fenntartva, akik a társadalom viszonylatában és az életüket övező emberi közegben valamilyen válsághelyzetbe kerülnek. Serdülőkorúak, mentsruáló vagy gyermekágyban fekvő asszonyok, aggastyánok stb.” *Michel Foucault: Eltérő terek*. In: *Uő: Nyelv a végtelenhez: Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Debrecen. Latin Betűk. 2000. 150.

²⁶ Ezt nem véletlenül emeli ki külön is a szöveg, valószínűleg furcsa szokás, Vajkai szerint például a Cserszegtomajon a gombászásra „a családtagok közösen mennek ki, idegennel nem nagyon, mert félnek, hogy a másik felszedi a gombát. Egyedül nem járnak gombászni, az unalmas.” Vajkai: *A gyűjtőgazdálkodás* i.m. 236.

²⁷ Oravecz: *Ondrok gödre* i.m. 103.

²⁸ Vő: „A heterotópiák mindig nyitások és zárások rendszerét feltételezik (...) Csak akkor léphetünk be, ha megfelelő engedélyre tettünk szert, illetve ha végrehajtottunk bizonyos gesztusokat. Léteznek heterotópiák, amelyeket teljes egészében a megtisztulás eljárásainak szentelnek (...)” Foucault: *Eltérő terek* i.m. 153.

²⁹ Oravecz: *Ondrok gödre* i.m. 103.

hátternek vagy díszletnek tűnhet. A jelen nézőpontjából jelentéktelennek, jelentés nélkülinek látszó, miniatűr részletek bemutatása pedig határozottan valamiféle radikális fordulatot sejtet: például, hogy István mérgező gombát³⁰ szed, valamelyikük súlyosan megsérül, esetleg meg is hal majd a gombázás során.

A szöveg feltárja az erdő szakrális helyszínének, ellenszerkezeti helyének, heterotópiájának belső hierarchiáját is: ha az erdőt a templommal azonosítottuk, a templom szentélye, a beavatás végpontja a Darnó-tető.³¹ A tér ezen hierarchiája egyértelműen a benne található gombák hierarchiájával analóg, amint ugyanis arról a gombázás bemutatása során értesülünk, a különböző fajta gombáknak társadalmilag rögzített értéke, rangsora alakult ki. A *Halászóember Darnó-tető*³² című szövege egyértelművé teszi ezt az összefüggést: „De Darnó-tető igazi értéke a gombában rejtett [...] /és ott nőtt a hegységben a legszebb cepe is / és voltak fajták, az azóta kiveszett úri meg a koráll, / melyek sehol máshol nem tenyésztek, csak ott”.

A falusiak által kidolgozott gombázással kapcsolatos kulturális technikák, szokások és hiedelmek rendszere hol segíti, hol pedig akadályozza a gombakeresést: a nagyanya oktatása egyfelől arra irányul, hogy István emlékezetébe idézze ezeket a szabályokat, másfelől pedig arra, hogy felülírja őket. Az a mondás például, hogy „ahol egy csirkegomba van, ott többek is kell lennie”, vagy, hogy „a cepe nem szeret egyedül lenni”, hasznosnak bizonyul, az viszont, hogy „az út szélén nem lehet gombát találni”, a nagyanya szerint tévedés³³. Az asszony nem elégszik meg a szabályok pusztá áthagyományozásával, csak akkor adja tovább, ha a gyakorlatban is ellenőrizte őket: „a nagyanyja a régi öregektől hallotta ezt először, de aztán maga is megfigyelte”³⁴. Különleges gombázó tudománya tehát nem utolsó sorban abból ered, hogy képes felülemelkedni a faluból hozott társadalmi szabályokon, szokásokon, illetve képes azokat mintegy az erdő sajátos szabályrendszeréhez igazítani. (A gyakorlat fontosságát az is jelzi, hogy a könyvekből szerzett többlettudását István semmire sem tudja használni: „ott talált a nagyanya cepét (...) hivatalos nevén vargányát, de

³⁰ A gombával, gombázással kapcsolatos gyanakvás nyilvánvalóan a mérgező gombákkal is kapcsolatban van, Mátyus István már említett leírása szintén a mérgező gombáktól óvja olvasóit: „Utoljára minekelőtte ezekről a kéttséges természetű portékákról, egyéb bátorságos eledelekre által-lépném: szükségesnek tartom még egyszer meg-szóllítani a gombáknak hevesebb tisztelőit, hogy a magok gustusok után e' részben ezután halgassanak okosabban, és az esméretlen gombákat tellyességgel ne próbálgassák; az esméretesek közül-is tsak a' szépit, épít, leg frisseit és gyengéit válaszsák, mellyek még vizes nedvességgel bővölködnek; minthogy a' meg-vénüléssel ki-száradván a' viz belőlek, a' mérreg mint-egy meg-érve benne nagyobb erőt vészen: a tsúszó-mászó mérges állatok-is azoknak réseibe és lyukaiba magokat, ganéjokat, húgyokat, nyálokat, tojásaikat, és egyéb mérgeket inkább befészkelik.” Mátyus István: *Ő és Új diaetetica...* i.m. 486.

³¹ Vö: „A perzsák tradicionális kertje szent térnek minősült (...) a közepén pedig, mintegy a világ köldökeként (...) egy, még a többinél is szentebb tér nyílt.” Foucault: *Eltérő terek* i.m. 152.

³² Oravecz: Darnó-tető. In: *Uő: Halászóember* i.m. 314–315.

³³ „Az volt ugyanis az elmélete, hogy az emberek abban a tévhitben élnek, az út szélén nem terem gomba. Vagy egyszerűen nem veszik észre, mert mindig sietnek, szaladnak, hogy az erdő belsejébe érjenek, ahol viszont, úgy képzelik, annyi van, hogy nem is nagyon kell keresni, csak megállnak valahol, és egyből telepokolják a hátjukat. És ebben, mármint a tévhitben lehetett valami igazság, mert ő mindig talált gombát az utak szélén, és többször előfordult, hogy kizárólag ott szedte meg magát.”

³⁴ *Uo.* 107.

így csak István ismerte, mert olvasta ezt a szót egy könyvben, a nagyanyjának, nagyapjának, a szüleinek és mindenki másnak csak cepe volt, és ő is úgy hívta³⁵.)

Falu és erdő, kultúra és természet nem egyszerűen egymás tükörképei vagy ellenhelyei: a történet előrehaladtával mindkét rendszerben a másik szisztéma nyomaira bukkanhatunk. Ahogy a gomba illata szárításkor betölti a falusi ház udvarát, úgy nyomul be a falu kultúrája a természetbe. A szöveg egyes megfogalmazásai felbontják „bent és kint” dichotómiáját: a falu határának elhagyását a „beléptek a fák alá”³⁶, Darnó-tető elérését pedig a „bementek a fák alá”³⁷ fordulat jelzi, az erdőnek pedig „földpadlója”³⁸ van, mintha épület volna. A gombázással kapcsolatos metaforika is egyértelműen a faluhoz kötődő állattartást idézi: „erdőt hajtani” (mintha állat volna), a „disznócepe” nevű gomba, az apró „csirkegombák”, amelyek „úgy vették körül a nagyot, mint a csibék a kotlóst”³⁹, vagy az az úri gomba, amely „úgy festett, mint egy hóba állított hímes kacsatojás”⁴⁰ stb. A falu hatása azonban a nagyanya és István esetében éppen ellentétesen aktualizálódik, míg István az eredményességre törekszik, minél magasabb rangú (a falu szóhasználatában: „számos”), minél több, végül minél különlegesebb gomba begyűjtésére, a nagyanya tervez, sőt, csaknem gazdálkodik: „Istvánt annyira elbűvölte a gazdag lelet, hogy alig bírt elszakadni a lelőhelytől. Újra és újra átkutatta, és nem tudott belenyugodni, hogy nincs már több csirke, mert mindet felszedték. Mohóságában, telhetetlenségében ő még az egészen aprókat is, amelyek talán éppen abban az órában bújtak elő (...) holott a nagyanyja figyelmeztette, hogy azokat már hagyja, hadd nőjjenek, hogy legközelebb is legyen, mikor megint jönnek.”⁴¹ És megfordítva: a Galambos-almás nevű elhagyott gyümölcsösre, amelyet a szöveg szerint „kerítés és egyáltalán semmi sem” választott el a tölgyestől, és amit ennek okán István tévesen „természetként”, vagyis a gombázáshoz hasonlóan, a szabad gyűjtögetés terepeként azonosít, a nagyanya „kultúrtájént” tekint, ezért a falusi szabályokat követve nem hagyja, hogy István zsebre tegye az almákat: „mert íratlan törvény volt, hogy más fájáról az ember annyit ehet, amennyi jólesik, de az elvitel már lopásnak számítot”⁴².

Természet és kultúra egymást fertőző hatásának leglátványosabb példája mégis a Darnó-tető két nézőpontból történő, chiasztikus leírása: A tető csak a faluból látszik tetőnek, „valójában egy széles, enyhén tagolt ereszkedő hát”⁴³. István a magaslaton elterülő erdő fát letről, a faluból nézve olyan lépcsőnek látja, amelyről egyenesen az égbe lehet lépni, közletről azonban kiderül, hogy a mennyei lépcső csupán a különböző korú telepítésekből adódó szintkülönbség. A titokba, a szentségbe való beavatás tehát végső soron nem csak azzal a kellemetlen felfedezéssel jár, hogy a szakrális tér csak a nem szakrális felől nézve tűnik annak, hanem azzal is, hogy éppen a Darnó-tetőről, a kultúra kitüntetett ellenhelyé-

³⁵ Uo. 107.

³⁶ Uo. 104.

³⁷ Uo. 108.

³⁸ Uo. 105.

³⁹ Uo. 110.

⁴⁰ Uo. 113.

⁴¹ Uo. 106.

⁴² Uo. 114.

⁴³ Uo. 108.

ről, a természet szentélyéről derül ki, hogy telepített erdő, s így maga is bizonyos fokig kulturális produktum.⁴⁴ A faluba hazatérve pedig Istvánnak azzal kell szembesülnie, hogy a természet titkaiba való beavatásának, ilyen értelemben véve felnőtté válásának, a falu világában semmilyen következménye nincs, a gombázással töltött idő az apja szemében nem több, mint ledolgozandó, büntetendő munkakiesés.

KOVÁCS PÉTER: ELTŰNÉS (vegyes, papír 30,5×30, 2014)

⁴⁴ „Istvánnak feltűnt, hogy a fal egyik fele magasabb, mint a másik. Most értette meg, hogy amit ő egész kiskorában a faluból, az Ondrok gödréből lépcsőfoknak nézett, és úgy képzelte, hogy arról egyenesen az égbe lehet lépni, egyszerű szintkülönbség, és abból adódik, hogy egyik felén magasabbak a fák, mint a másikon, mert nem egyszerre ültették őket. Oravecz: *Ondrok gödre* i.m. 108. „mikor a valódi tetőn még alacsonyabbak voltak a fák, / és a két különböző korú telepítés távolról két lépcsőfoknak látszott, / és azt hittem, / hogy a felsőről egyenesen az égbe lehet lépni.” Oravecz: *Darnó-tető*. In: Uő: *Halászóember* i.m. 314.